

Aleš Neusar, Miroslav Charvát a kol.:
PhD existence v oboru psychologie v České republice a na Slovensku
 Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012, 272 s.

Česká publikácia „PhD existence v oboru psychologie v České republice a na Slovensku“ je výstupom projektu VZKAS (Vzdělávání a zvyšování kompetencí pro konkurenceschopnost akademických pracovníků a postgraduálních studentů), financovaného ESF OP VK, realizovaného v období 2010 – 2011. Kniha je už pri prvom pohľade koncipovaná spravidla akademicky atypicky, t.j. hravo a kreatívne, ako formou, tak i obsahom. Od obálky knihy, ktorá má súčasný a svieži dizajn (Kateřina Manková), doplnený autorskou ilustráciou (Radek Čák), ktorá sa objavuje aj v rámci publikácie, až po samotný text, pri ktorom Aleš Neusar a Miroslav Charvát zvolili formu dejovej línie klasickej drámy, nakoľko celú PhD existenciu tu metaforicky prirovnávajú ku dráme. Hlavné sekcie publikácie členia na *expozičnú, zápletku, krízu, obrat v deji a rozuzlenie*, v rámci ktorých následne, spolu s ďalšími autormi a autorkami, rozvíjajú jednotlivé dejové línie, čiže kapitoly a témy. Všetko pri zachovaní štandardov academickej monografie, pričom kniha má charakter akejsi praktickej príručky na „prežitie“ i „zažitie“ pre súčasných a budúcich doktorandov. Podľa autorov má však slúžiť najmä tým, „kteří to s doktorátom myslí

opravdu vážně – a je jedno, zdali vidí proces jako obtížný, či jím proplouvají s grácií a nadšením“ (s. 7). Ako sami konštatujú, napísali knihu, „ktorej bychom si sami chceli prečítať v době, kdy jsme ještě doktorát studovali“ (ibid.). Prajú si, aby bola vnímaná predovšetkým ako podnet k zamyšleniu, no zároveň veria, že môže byť užitočná.

Ako predikuje samotný názov, autori zostávajú prevažne na poli psychológie (a jej vedných pododborov), monografia presahuje národný rozmer, keďže je v rámci nej zahrnuté aj Slovensko. Okrem odbornej literatúry a vlastných skúseností sa tu totiž opierajú o výsledky svojho výskumného projektu zameraného na skúsenosti študentov so systémom vzdelávania v doktorských študijných programoch v odbore psychológia v Čechách a na Slovensku. Ťažiskom výskumu boli subjektívne skúsenosti samotných doktorandov, pričom sa autori snažili odpovedať na výskumné otázky zamerané na motiváciu, očakávanie či spokojnosť vzhľadom na doktorské štúdium, na skúsenosti s pedagogickou činnosťou, tvorbou dizertačnej práce, spolupráce so školiteľom, ale aj na ďalšie kariérne vyhliadky či zosúladovanie študijného a osobného života. Metodicky zvolili autori kombinovaný výskumný dizajn. Pracovali s metódami kvantitatívneho (realizované dotazníkové prieskumy s magisterskými študentmi so záujmom o doktorát a s doktorandmi) i kvalitatívneho prístupu

(naratívne písomné výpovede 30-tich denných a externých, ako aj ukončených, doktorandov), s obsahovou analýzou relevantných dokumentov a sekundárnou analýzou publikovaných štatistík o doktorskom štúdiu. S takto získanými dátami a zisteniami potom priebežne pracujú v celom texte monografie.

Monografia nemá štruktúru klasickej teoretickej analýzy kvantitatívnych a kvalitatívnych dát, čo je však v súlade s avizovaným autor-ským zámerom. V úvodnej sekcii *EXPOZICE*, v kapitole *O doktoráte*, sa autori Miroslav Charvát, Martin Dolejš a Marián Špajdel zaoberajú všeobecnými princípmi doktorského štúdia v Čechách a na Slovensku na pozadí politík a štatistických údajov, kde okrem iného zisťujú, že miera úspešného ukončenia doktorátu v Čechách je 40%, medzi najobľúbenejšie odbory patria prírodné vedy, matematika a informatika, či že slovenská legislatíva je v ukotvení doktorského štúdia detailnejšia než česká. Záverom sa zamýšľajú nad kvalitou a kvantitou v kontexte doktorátu, pričom vychádzajú z presvedčenia, že „zvyšovanie kvality doktorských štúdií je na mnoha pracoviskách stála a kontinuálna snaha... Během posledních let se situace doktorandů a jejich postavení na řadě univerzit soustavně zlepšuje“ (s. 29). Z tohto dôvodu nechcú interpretovať výskumné závery ako jednostranne negatívne, pretože o príkladoch dobrej praxe je podľa nich zložitejšie sa dozvedieť.

No domnievajú sa zároveň, že je „užitečné podívať sa i na to, čo evidentne nefunguje úplne dobre, kde veci vážnou, a čo sa dá zlepšovať“ (ibid.).

Hoci treba oceniť snahu zaradenia textov o doktoráte z odlišného socio-kultúrneho a politického kontextu (Holandsko, Poľsko, Veľká Británia) v rámci kapitoly *Doktorát v jiné zemi*, nie je celkom jasný zámer ich zaradenia práve v tejto časti publikácie (dva z nich popisujú stručne systém doktorátu v Holandsku a v Poľsku, kým ďalší text je reflexiou z medzinárodného projektu a s doktorátom súvisí iba okrajovo). Keďže nesúvisia s výskumným zámerom projektu, ani so skúmanými krajinami, môžu na čitateľku či čitateľa pôsobiť nekonzistentne v kontexte plynulosti sledovanej problematiky, napriek nesporné zaujímavým informáciám. Tieto sa zároveň dajú pokladať za dáta, s ktorými je možné ďalej analyticky pracovať. V nasledujúcej kapitole Martin Dolejš pokračuje analýzou motivácie a očakávaní od doktorského štúdia, kde zisťuje, že hlavnou deklarovanou motiváciou pre doktorské štúdium sú vysoký záujem o odbor, spolu s očakávaným zlepšením pozície na pracovnom trhu. Kapitola *Jak se dostat na doktorát*, nadobúda charakter praktických rád pre záujemcov o doktorské štúdium. Miroslav Charvát sa tu venuje oblastiam ako voľba správnej témy a forma správneho výskumného zámeru, zrozumiteľnosť samotného názvu zámeru, prijímaciemu konaniu na doktorát, či vzťahom školiteľa

RECENZE

a doktoranda, pričom text podkladá vyjadreniami doktorandov čerpajúc z kvalitatívnych písomných naratívov získaných v rámci výskumu.

Autor svoju predchádzajúcu kapitolu o fáze, ktorá doktorátu predchádza, následne dopĺňa témou *Kľúčové kompetence absolventů doktorátu*, ktorá súvisí s fázou záverečnou. Otvára tak zároveň aj ďalšiu sekciu monografie *ZÁPLETKA*. Na základe relevantných politík zisťuje, čo by malo byť cieľom doktorského štúdia v psychológii a aký by mal podľa toho byť absolvent tohto štúdia, pričom zisťuje, že v týchto nárokoch nepanuje v rámci Českej republiky zhoda a navrhuje preto „detailnejšie nadefinovať požadované kľúčové znalosti, dovednosti a zpusobilosti“ (s. 91). Kapitoly *Začínající vysokoškolský pedagog* (Aleš Neusar, Marek Kolařík), *Přednáška na konferenci a Posterová prezentace na konferenci* (Aleš Neusar), *O publikování* (Aleš Neusar, Irena Smetáčková), *Psaní odborného článku* (Aleš Neusar) predstavujú komplexné a praktické informácie a návody, ktoré nielen doktorandi, ale aj začínajúci výskumníci, bez ohľadu na ich odborné zameranie, môžu využiť v rámci ich štúdia, či pedagogickej a výskumnej práce.

Sekcia *KRIZE*, ktorú autori mimochodom pokladajú za jednu z prirodzených súčastí PhD existencie (s. 7), obsahuje dve samostatné kapitoly. V prvej kapitole, s názvom *Teror příležitostí a jak jej zvládat*, sa autori vo viacerých podkapitolách venujú

nedostatku času z dôvodu mnohých povinností, ako jednému z najčastejšie zmieňovaných problémov doktorského štúdia. Miroslav Charvát sa v tejto súvislosti venuje oblasti súbežných povinností a ich zvládania, pričom definuje tri oblasti, prečo sa doktorandi popri štúdiu púšťajú aj do ďalších aktivít: potreba financií, potreba zvýšenia istoty, ktorú akademické prostredie nezabezpečuje, ako aj lákavosť samotnej psychologickej praxe (s. 191). Josef Kundera a Aleš Neusar tu popisujú a vysvetľujú fenomén prokrastinácie nielen v kontexte doktorátu, ako aj tomu, ako ju prekonať, a tiež téme time managementu ako nutnosti pre úspešné zvládnutie organizácie času a práce v rámci doktorátu. Matúš Šucha ďalej píše o tímovej spolupráci, ktorá v určitom ohľade je vždy súčasťou doktorského štúdia, no doktorandi s ňou mali pomerne málo skúseností. Irena Smetáčková v kapitole *Doktorandské moratorium: krize je nadějí*, nazerá na doktorské štúdium cez kultúrno-antropologickú perspektívu a analyzuje ho ako prechodové obdobie s prislúchajúcimi charakteristikami, ku ktorému preto patria aj určité pochybnosti a dilemy. Tieto ďalej popisuje v kontexte troch oblastí: oblasť vzťahov doktorandov s ďalšími aktérmi, oblasť jednotlivých činností v rámci doktorátu a ich kombináciám, a oblasť budovania profesnej identity (s. 216). Tematizáciou mocenských vzťahov a hierarchií v rámci akademického prostredia

či pedagogického procesu sa stáva jej analýza obzvlášť zaujímavou.

Pod predposlednú sekciu *OBRAT V DĚJI* zaraďuje Aleš Neusar kapitolu s názvom *Už zbývá „jenom“ napsat disertaci*. V nej sa snaží odpovedať na otázky kritérií dizertačnej práce, rozoberá obsahovú náplň súvisiacich pojmov originalita či samostatná vedecká práca. Taktiež tu rozoznáva rôzne formy dizertačných prác, pričom konštatuje, že v Čechách aj na Slovensku má dizertačná práca obvykle formu monografie. Autor zároveň odporúča prirovnať dizertačnú prácu k „dlhému článku“ ako metaforickému poňatiu, ktoré môže pomôcť prácu zvládnuteľne rozčleniť. Napokon poslednú sekciu *ROZUZULENÍ* vyplňajú Miroslav Charvát a Aleš Neusar kapitolou *Post PhD existence*, ktorá je opäť venovaná aj analýze výskumu. Z tejto vyplýva, že najviac doktorandov by sa po ukončení doktorátu chcelo uplatniť práve v akademickej sfére. Opäť tu pritom zdôrazňujú fakt, že v slovenskom ani českom prostredí však v akademickej sfére nie je zďaleka dostatok pracovných miest pre všetkých absolventov doktorského štúdia. Dokonca ani v súkromnej sfére nemusí čakať čerstvých doktorov a doktoriek isté pracovné miesto a titul môže byť na príťaž. Pripomínajú však potrebu vízie do budúcnosti a existenciu post-doc grantov. V závere publikácie autori ponúkajú sumár veľmi konkrétnych a užitočných rád, ktoré by sa podľa môjho názoru mohli

stať univerzálnou súčasťou manuálov doktorského štúdia ako takého. Oceňnia ich najmä aktuálni či budúci doktorandi, prípadne školitelia. Tým by som publikáciu taktiež určite odporúčala na prečítanie, nakoľko sú veľmi dôležitou „súčasťou“ doktorského štúdia.

Na jednej strane ako doktorandka (hoci nie v odbore psychológia), môžem konštatovať, že zámer autorov o užitočnosti publikácie je nesporný. Predovšetkým oceňujem praktickú rovinu a využiteľné informácie pre uľahčenie doktorandského života a v tomto ohľade kniha zostáva ojedinelým počinom v slovenskom, a pravdepodobne aj českom, kontexte. Na strane druhej ako výskumníčka (zaoberajúca sa etnografickým výskumom doktorského štúdia na Slovensku), oceňujem aj originálny spôsob spracovania dát a celkový výskumný prístup, najmä dôraz na subjektívnu skúsenosť samotných aktérov a aktérok (čo pokladám za obzvlášť dôležité) doktorského vzdelávania, spolu so zaradením kvalitatívnych dát. Štýl písania textu, pretkávaný subjektívnymi konštatáciami či pop-kultúrnymi výrokmami (napr. Simpsonovci) by sa dal charakterizovať ako populárny, čo však pri tomto type publikácie nie je na škodu. Dalo by sa dokonca uvažovať nad tým, prečo by sa výsledky akademickeho výskumu nemohli prezentovať aj takýmto spôsobom a viac prístupne aj v rámci akademickej obce, nielen smerom k laickej verejnosti. Koniec

RECENZE

koncov, k viac otvorenej vede, a v tejto súvislosti napríklad aj k otvorenému prístupu (*open access*), sa hlási čoraz viac akademikov a akademičiek v českom i slovenskom akademickom prostredí. Voľne prístupná v elektronickej forme je nakoniec aj táto publikácia, takže sa k nej bez väčších problémov môžu dostať doktorandi a doktorandky z oboch krajín. Publikácia tak zostáva na pomedzí akademickej monografie, praktickej príručky a sčasti beletristického textu, podobne ako sa na pomedzí ocitajú samotní aktéri a aktérky doktorského vzdelávania. Verím, že autori budú aj naďalej pokračovať v „posilňovaní hlasu“ doktorandov a doktorandiek a nezostane len pri jednej publikácii ako ojedinelej aktivite realizovanej v rámci úspešne financovaného projektu.

Ďalší zámer autorov, brať knihu ako podnet k zamysleniu, sa z mojej perspektívy taktiež naplnil. Premýšľam nad tým, čo by som sa pred nastúpením na doktorát po prečítaní tejto publikácie pomyslela, či by som sa nechala motivovať a do doktorátu sa pustila, alebo by som sa skôr vystrašila a už vopred to radšej vzdala. Autori už v predhovore ostro upozorňujú, že ak sa z doktorátu vytratí radosť, rozplynie sa aj zmysel štúdia, a že takáto „PhD existence nemá valný význam a doktorand by sa měl zamyslet, jestli něčemu takovému chce obětovat jedny z nejlepších let svého života“ (s. 7). Radostne nevyznieva ani záver, kde konštatujú: „Jasně je ale

jedno, samotný doktorát uplatnitelnost v akademickém prostředí nezvyšší“ (s. 252), pretože konkurencia je veľká. Máme však veľa iných možností, ako pracovisko presvedčiť, že niečo naozaj „vieme“, pričom upozorňujú na ďalšie schopnosti, zručnosti a vlastnosti, ktorými by sme situáciu mohli ovplyvniť. Mám za to, že týmto dávajú doktorandom a doktorandkám „planú“ nádej, presvedčajú ich, že sa stačí dostatočne snažiť. Nepriamo ich tak podnecujú k súťaživosti, ostrým laktóm a vyvíjaniu premyslených stratégií. Takýto prístup však určite nevyhovuje všetkým, mnohé a mnohí z nás z rôznych dôvodov nie sme schopné a schopní (alebo nechceme) takéto očakávania naplňovať. Vrátiac sa tak k spomínanej radosťi ako faktoru, bez ktorého autori nepokladajú PhD za zmysluplné, spomedzi pragmatických rád sa z publikácie vytratila tá zásadná: ako si ju teda uchovať? Ako si udržať radosť (z vedy) v prostredí častého nezaujmu a izolácie, časového a iného stresu, tvrdej konkurencie, tlakov z rôznych strán, finančného a iného nedostatku, kde sa myšlienky menia na tabuľky, ktoré premáha neistota a najmä tam, kde ju nenachádzame ani u tých najkompetentnejších? Navrhovala by som preto zaradiť medzi doktorandské kurzy napríklad „Kurz radostnej vedy“, určite by ho ocenili nielen doktorandi.

Kamila Beňová